

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวความคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสถานภาพและภาวะความเป็นผู้นำของผู้ใหญ่บ้านกับบทบาททางการปกครองท้องถิ่นที่ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากตำราเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางกำหนดกรอบความคิดในการวิจัยครั้งนี้ คือ

1. แนวความคิดเกี่ยวกับสถานภาพ
2. แนวความคิดเกี่ยวกับภาวะความเป็นผู้นำ
3. แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาท
4. อำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น พ.ศ.2457
5. แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพและบทบาท
6. ผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดเกี่ยวกับสถานภาพ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524) ไม่ได้ให้คำนิยามของคำว่า "สถานภาพ" ไว้มีแต่คำว่า "สถานะ" และ "ภาพ" ซึ่ง

"สถานะ" หมายถึง ความเป็นไป ความเป็นอยู่ เช่น สถานการณ์ หมายถึงเหตุเรื่องราวที่กำลังเป็นอยู่ เหตุการณ์ที่กำลังเป็นไป

"ภาพ" แปลว่า ความเป็น มักใช้ประกอบท้ายศัพท์ เช่น มรณภาพ ว่าความตายดังนั้น คำว่า "สถานภาพ" จึงหมายถึงความถึงความเป็นไป ความเป็นอยู่ สิ่งที่เป็นไป สิ่งที่เป็นอยู่

Ralph Linton (1936) ได้อธิบายความหมายของสถานภาพ (status) ซึ่งเขาได้จำแนกสถานภาพออกเป็น 2 ประเภทคือ สถานภาพที่มีมาโดยกำเนิด (ascribed status) และสถานภาพที่มีมาโดยสัมฤทธิ์ภาพของการปฏิบัติงาน (achieved status)

1. สถานภาพที่มีมาโดยกำเนิด (ascribed status) เป็นสถานภาพทางสังคมที่ได้มาโดยกำเนิด ซึ่งได้แก่สถานภาพทางเพศ (ชาย และ หญิง) สถานภาพทางอายุ (เด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ วัยชรา) สถานภาพอันเกิดจากสัญชาติ เชื้อชาติ และตำแหน่งอื่น ๆ โดยกำเนิด โดยเฉพาะคือสถานภาพอันเกิดจากครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่น้อง และวงศ์ญาติ เป็นต้น

2. สถานภาพที่มาโดยสัมฤทธิ์ภาพของการปฏิบัติงาน (achieved status) เป็นสถานภาพทางสังคมที่กำหนดจากความสามารถของบุคคลการได้มาซึ่งสถานภาพทางสังคมประเภทนี้จึงเกิดจากการแข่งขันในการใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้พัฒนาศักยภาพของตนเองเช่นสถานภาพโดยการศึกษา และโดยการประกอบอาชีพในสังคมปัจจุบัน

สังคมในโลกปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยสถานภาพทางสังคมทั้ง 2 แบบการขาดสถานภาพแบบใดแบบหนึ่งย่อมทำให้ระบบความสัมพันธ์ และการคงอยู่ของสังคมเกิดความไม่มั่นคงเช่นหากขาดสถานภาพที่มีมาโดยกำเนิด (ascribed status) ย่อมทำให้สมาชิกไม่มีความมั่นคงในชีวิตสมาชิกวัยเด็กหรือวัยชราจะหมดบทบาทและเป้าหมายในชีวิต ในทางตรงกันข้ามหากไม่มีสถานภาพที่มาโดยสัมฤทธิ์ภาพของการปฏิบัติงาน (achieved status) ย่อมทำให้สมาชิกมิได้สร้างความเจริญงอกงามแก่สังคมอย่างเต็มที่ และทำให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นไปอย่างเชื่องช้ามาก

สนธิ สัมครการ (2525) ได้อธิบายว่า สถานภาพ (status) ก็เช่นเดียวกับคำว่า วัฒนธรรม (culture) คือ เป็นคำที่ให้มีความหมายได้สองประการที่มักจะสับสนปนเปกันอยู่บ่อยๆ หากเราไม่ระมัดระวังในการใช้ ประการแรก สถานภาพหนึ่ง (a status) เป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน (abstract) เป็นการบ่งชี้ถึงตำแหน่ง (position) ในแบบแผนโดยเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยเหตุนี้จึงเป็นการถูกต้องที่เราจะพูดว่าคนแต่ละคนมีหลายสถานภาพ เพราะคนแต่ละคนเข้าไปมีบทบาทร่วมอยู่ในแบบแผนหลายๆ อย่างส่วนประกอบที่สอง คำว่าสถานภาพ (the status) นั้น หมายถึง ตำแหน่งในทางสังคม ซึ่งนำสถานภาพหลาย ๆ อย่างที่คนแต่ละคนมีอยู่มารวมกันเข้าทั้งหมดเป็นสถานภาพประจำตัวสถานภาพหนึ่ง จึงเป็นแค่เพียงการรวมเอาสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ เข้าไว้เท่านั้น สิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมแสดงออกโดยผ่านทางบุคคล ผู้ซึ่งครอบครองสถานภาพนั้นๆ ดังนั้นจึงเป็นการยากมากสำหรับเราที่จะแยกสถานภาพออกจากตัวบุคคลผู้ซึ่งครอบครองสถานภาพ และใช้สิทธิกับการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ตามสถานภาพนั้นๆ

สุพัตรา สุภาพ (2522 : 52) ได้กล่าวถึงสถานภาพ ว่าการที่เรากำหนดเรียกบุคคลหนึ่งว่า เป็นข้าราชการหรือตำแหน่งใดๆ นั้น เป็นการเรียกตามสถานภาพ ของผู้นั้น สถานภาพจะเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวมสถานภาพจะกำหนดว่า บุคคลนั้นมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่นและมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง

กล่าวโดยสรุป "สถานภาพ" คือ ความเป็นไป ความเป็นอยู่ หรือสิ่งที่เป็นไปสิ่งที่เป็นอยู่ของบุคคล ซึ่งจะประกอบไปด้วยสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด เช่น เพศ อายุ ฯ และสถานภาพที่

ได้รับจากความสามารถของบุคคล เช่น สถานภาพการสมรส สถานภาพทางการศึกษา การดำรงตำแหน่งทางสังคม สถานภาพที่เกิดจากการพัฒนาตนเองด้วยการฝึกอบรมในด้านต่างๆ เป็นต้น เพราะฉะนั้นสถานภาพของผู้ใหญ่บ้านจึงหมายถึง การดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีภาระหน้าที่ในการปกครองท้องที่ เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีภาระหน้าที่ในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขนั่นเอง

แนวความคิดเกี่ยวกับภาวะความเป็นผู้นำ

ความหมายของคำว่า ผู้นำ และภาวะความเป็นผู้นำ

คำว่า "ผู้นำ" และ "ภาวะความเป็นผู้นำ" มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกันมากจนบางครั้งมีผู้ใช้ในความหมายอย่างเดียวกัน (Hunt, 1984 : 115) แต่ลักษณะสำคัญของคำสองคำนี้พอจะบอกถึงความแตกต่างกันได้ โดยใช้หลักของกระบวนการกลุ่มเป็นตัวกำหนดกล่าวคือ "ภาวะผู้นำ" จะหมายถึง กระบวนการ แต่ "ผู้นำ" เป็นตำแหน่งของโครงสร้างภายในกลุ่ม หรือการดำรงตำแหน่งของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง (Nath Bhanthumnavin, 1985 : 27) คำว่า "ผู้นำ" และ "ภาวะความเป็นผู้นำ" นี้ มีนักวิชาการและนักบริหารอธิบายความหมายเอาไว้มากมาย ผู้วิจัยจะขอนำมาเสนอแต่พอสังเขปดังนี้ คือ

ผู้นำ

Fiedler (1967 : 8) อธิบายคำว่า "ผู้นำ" ไว้ว่า คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มที่เป็นผู้ควบคุมและประสานให้กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

Raymond (1972 : 43-46) กล่าวถึงผู้นำว่า คือบุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเขาสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆ ลงได้ สามารถนำกลุ่มให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้

Brandfore and Conen (1984 : 27) เห็นว่า ผู้นำคือ บุคคลที่ได้รับการเคารพยำเกรงจากผู้คนที่อยู่แวดล้อม เปรียบเสมือนเป็นแบบอย่างที่ดีเลิศสำหรับการดำรงชีวิต ซึ่งสามารถให้ความช่วยเหลือและคำแนะนำต่างๆ แก่บุคคลเหล่านั้นได้

จากความหมายของ "ผู้นำ" ที่กล่าวข้างต้นอาจสรุปได้ว่า "ผู้นำ" คือบุคคลที่ได้รับแต่งตั้งหรือได้รับความไว้วางใจ อันเนื่องมาจากคุณลักษณะพิเศษของบุคคลนั้นเองให้เป็นผู้ที่มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่ม สามารถชักชวน หรือชี้แนะให้บุคคลอื่นช่วยปฏิบัติภารกิจต่างๆ ให้สำเร็จ บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ความหมายดังกล่าวนี้จะนำมาใช้ในการวิจัยเรื่องนี้

ภาวะ

สำหรับผู้ใหญ่บ้านการได้รับการเลือกจากประชาชนในหมู่บ้าน เป็นการสร้างเสริมให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำโดยตำแหน่ง หรือเป็นทางการ แต่อย่างไรก็ดี บุคคลใดจะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านนั้น ต้องเป็นบุคคลที่มีลักษณะความเป็นผู้นำโดยธรรมชาติ ซึ่งมีปัจจัยเกื้อหนุน การเป็นผู้นำในชนบทไทย คือ ตำแหน่งในทางสาธารณะ ความรู้ ความชำนาญ และอายุ (ไพฑูริย์, 2532 : 386-391)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง บุคคลที่มีตำแหน่งในทางสาธารณะหรือทางสังคมเป็นผู้มีความรู้ ความชำนาญและอายุมากกว่าบุคคลอื่น ในสังคมไทยจะได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้นำโดยธรรมชาติและนำไปสู่การได้รับการเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำแบบทางการในที่สุด แต่อย่างไรก็ดีผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำจะได้รับการยอมรับหรือไม่ั้น สิ่งที่สำคัญขึ้นอยู่กับภาวะความเป็นผู้นำเป็นสำคัญซึ่งมีผู้รู้ได้ทำการศึกษาไว้หลายท่านด้วยกัน เช่น

จรรยา สุวรรณทัต และคณะ (2521 : 26) มีความเห็นว่า ภาวะความเป็นผู้นำเป็นความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น โดยมีความคิดริเริ่ม มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความสามารถในการจูงใจให้ผู้อื่นกระทำตาม เป็นองค์ประกอบสำคัญ และยังกล่าวเน้นถึงภาวะความเป็นผู้นำนี้ว่า เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอีกด้วย

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2522 : 47) ได้อธิบายภาวะความเป็นผู้นำไว้ว่า เป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้น เพื่อนำกลุ่มไปสู่วัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่วางไว้ โดยสามารถจูงใจสมาชิกในกลุ่มให้มีความเห็นด้วย และลงมือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่ง จนนำกลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด ทั้งนี้โดยอาศัยบุคลิกภาพดีเด่น มีความรู้ความสามารถพิเศษในกลุ่ม

ชูป กาญจนประกร (2526 : 290) ได้อธิบายถึงความหมายและความสำคัญของภาวะผู้นำว่า เป็นกระบวนการที่ผู้เป็นหัวหน้าใช้เพื่อให้มีอิทธิพลอยู่เหนือจิตใจลูกน้อง หรือเป็นกระบวนการที่ผู้เป็นหัวหน้าใช้เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของลูกน้อง ซึ่งทั้ง 2 ประการนี้ก็เพื่อให้บรรดาลูกน้องทั้งหลายปฏิบัติภารกิจตามที่ผู้เป็นหัวหน้าพึงประสงค์ จะเห็นว่าความหมายคำว่าภาวะความเป็นผู้นำมีสาระสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1. ความสามารถของหัวหน้าที่จะเป็นผู้อำนวยการในกิจกรรมต่างๆ
2. ความสามารถของหัวหน้าที่จะต้องเอาชนะจิตใจของลูกน้อง
3. ความสามารถของหัวหน้าที่จะต้องบากบั่นฝ่าฟันอุปสรรคในการนำสู่เป้าหมายซึ่งย่อมต้องขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของหัวหน้าเป็นสำคัญ

สถิต วงศ์สุวรรณค์ (2529 : 249-250) สรุปไว้ว่า ความเป็นผู้นำ คือกิจกรรมในการสร้างบุคลิกภาพและอิทธิพลจูงใจบุคคลในกลุ่ม หรือผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อที่จะเกิดแรงใจ (ความพยายาม) ร่วมกันในการทำงานหรือกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2522 : 179-198) ได้สรุปความหมายของภาวะผู้นำไว้ดังนี้

1. ภาวะผู้นำ ได้แก่ พฤติกรรมที่มีผลทำให้พฤติกรรมของผู้อื่นยอมคล้อยตามแทนที่จะคล้อยตามพฤติกรรมของผู้อื่น

2. ภาวะผู้นำนั้นเป็นศิลปะอย่างหนึ่งในตัวบุคคลที่จะชักจูงให้คนทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งและทำด้วยความพอใจ

3. ภาวะผู้นำเป็นผู้จัดและให้ความสะดวกแก่สมาชิกผู้ปฏิบัติงาน โดยการช่วยเหลือกลุ่มให้เกิดสัมฤทธิ์ผล ผู้นำจะร่วมมือกันปฏิบัติงานโดยการริเริ่มให้เกิดการวางแผนกำหนดเป้าหมายและสร้างแรงจูงใจเพื่อสนองความต้องการของสมาชิก และเพื่อให้สมาชิกมีประสิทธิภาพในการทำงาน

Hamphill (1950) (อ้างถึงใน โสภา, 2517 : 230-231) ได้อธิบายถึงภาวะความเป็นผู้นำไว้ว่า เป็นการแสดงออกถึงการกระทำของบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระทำของมวลชน โดยสามารถทำให้งานของมวลชนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี มีประสิทธิภาพ และภาวะความเป็นผู้นำเกิดขึ้นได้ 3 ลักษณะ คือ

1. เกิดจากอำนาจตามตัวบทกฎหมาย หรือโดยขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคม
2. เกิดจากการใช้อำนาจบารมีของผู้นำเอง ซึ่งเป็นลักษณะของผู้นำอภิสิทธิ์
3. เกิดจากการใช้เทคนิคในการแสดงบทบาท เช่น ภาวะความเป็นผู้นำแบบพ่อปกครองลูก ภาวะความเป็นผู้นำแบบผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้ชำนาญการ เป็นต้น

Esman และ Uphoff (1984 : 247) ได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์ 3 ประการสำหรับการมีภาวะความเป็นผู้นำเพื่อการพัฒนา ดังนี้

1. เป็นผู้มีความสามารถที่จะระดมทรัพยากรท้องถิ่น เช่น แรงงาน เงิน หรือวัสดุอุปกรณ์เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนา
2. เป็นผู้มีความสามารถในการได้มาซึ่งทรัพยากรจากภายนอก เพื่อนำมาเสริมสร้างทรัพยากรภายในท้องถิ่น

3. มีความตั้งใจที่จะใช้ทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อประโยชน์อย่างกว้างขวางของคนในชุมชน นอกจากความสามารถทั้ง 3 ประการนี้แล้ว ผู้นำท้องถิ่นที่จะทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นได้ จะต้องเป็นผู้มีความรับผิดชอบและสนองตอบความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ด้วยซึ่งการตอบสนองความต้องการนั้น ผู้นำจะทำได้ในระดับใดขึ้นอยู่กับเงื่อนไขคือ

1. การมีหุ้นส่วนหรือผลประโยชน์ของผู้นำรวมอยู่ด้วย
2. มีการแข่งขันเพื่อเข้ารับตำแหน่งผู้นำนั้น
3. ประชาชนมีองค์กรที่เข้มแข็งและสามารถต่อรองกับผู้นำได้

ความสำคัญของภาวะความเป็นผู้นำนั้นนอกจากจะมีอยู่ในตัวของมันเองแล้ว ยังมีความสำคัญต่อความสำเร็จของการทำงานอีกด้วย โดยสามารถนำเอาภาวะความเป็นผู้นำมาเป็นมรรควิธีนำไปสู่ความสำเร็จได้

จากแนวความคิดดังกล่าวพอที่จะสรุปได้ว่า ภาวะความเป็นผู้นำนั้นเป็นกระบวนการที่บุคคลหรือผู้นำทำให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามแนวความคิด หรือการตัดสินใจของตนเองโดยความยินยอมพร้อมใจทั้งนี้ โดยอาศัยคุณลักษณะ หน้าที่ และประเภทแห่งการเป็นผู้นำประกอบกันเป็นรูปแบบแห่งภาวะความเป็นผู้นำอันส่งผลหรือบังเกิดอิทธิพลทำให้เกิดกระบวนการปฏิบัติตามนั่นเอง

ดังนั้น ภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหน้าที่การเป็นผู้ใหญ่บ้านนั้นมีอยู่มากมาย จนมีคำกล่าวเปรียบผู้ใหญ่บ้านเป็นเสมือนกระโถนทองพระโรง ซึ่งหน้าที่ที่มีอยู่มากมายนั้น ผู้ใหญ่บ้านไม่สามารถดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยตนเอง แต่จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของประชาชน ผู้ใหญ่บ้านจึงต้องมีความสามารถในการจูงใจให้ประชาชนมีส่วนร่วม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การจะจูงใจประชาชนให้ปฏิบัติตามได้นั้น ขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้ใหญ่บ้านเป็นสำคัญ

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ได้มีนักวิชาการหลายท่านสรุปความหมายและให้คำนิยามเกี่ยวกับ "บทบาท" พอสรุปได้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524 : 453) ได้ให้ความหมายไว้ว่าบทบาท หมายถึง การทำหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทพ่อแม่ บทบาทครู

บทบาท (role) หมายถึงแบบแผนพฤติกรรมซึ่งคาดหวังให้สมาชิกได้กระทำตามสถานภาพซึ่งตนดำรงอยู่ โดยปกติสถานภาพและบทบาทย่อมเกี่ยวข้องกันเสมอ บทบาทเป็นลักษณะ

การเคลื่อนไหวของสถานภาพนั่นเอง ทั้งนี้ เนื่องจากสถานภาพเป็นตำแหน่งที่สังคมกำหนดขึ้น และบทบาทเป็นการคาดหวังว่าตำแหน่งดังกล่าวนั้นควรมีแบบแผนพฤติกรรมอย่างไร บทบาทจะทำให้สมาชิกคาดได้ว่า ผู้ที่ตนมีการปฏิสัมพันธ์จะแสดงพฤติกรรมสนองตอบต่อตนอย่างไรในแต่ละสถานการณ์ และตนจะต้องแสดงพฤติกรรมอย่างไรในการตอบสนองบุคคลเหล่านั้น ซึ่งทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกดำเนินไปอย่างราบรื่นและเป็นแบบแผนที่มั่นคง

โดยปกติบทบาทอาจหมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ และหน้าที่ของสถานภาพนั้น ๆ บทบาทอันเป็นสิทธิของสถานภาพหนึ่งยังมีผลให้เกิดบทบาทอันเป็นหน้าที่ในสถานภาพอีกอย่างหนึ่งเสมอ เช่น บทบาทของบุตรในด้านสิทธิ คือการได้รับการเลี้ยงดูจากบิดามารดาบิดาและมารดาย่อมมีบทบาทในการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร บทบาทจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญของโครงสร้างสังคมที่มีผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมีความสอดคล้องเกี่ยวข้องระหว่างกันอย่างมีแบบแผน (Ralph Linton, 2479)

Young (1955 : 58) เสนอว่า บทบาทคือหน้าที่ของฐานะ ตำแหน่ง เมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งใด สิ่งก็ตามติดมากับตำแหน่งนั้นก็คือ การที่เขาจะต้องมีการปะทะสังสรรค์ (interaction) กับตำแหน่งอื่นๆ ทั้งที่สูงกว่าและต่ำกว่าภายในกลุ่ม สิ่งก็ตามมากับตำแหน่งอันเป็นเครื่องกำหนดสำหรับการดำรงฐานะตำแหน่งนั้นๆ เรียกว่า "บทบาท"

สำหรับ Stogdill (1959 : 127-128) เสนอว่า บทบาทเป็นรูปแบบของพฤติกรรมของบุคคลที่จะปฏิบัติ ซึ่งมีผลมาจากการประสานสัมพันธ์ ตามแนวทางของแต่ละบุคคลและสังคม แต่ละตำแหน่งจะมีแนวปฏิบัติกำหนดไว้ เช่นเดียวกับ Smelser (1963 : 428) Biddle และ Thomas (1956 : 26-28) ที่ให้ความหมายในทำนองเดียวกัน ส่วน Gross (1965 : 60) Cohen (1977 : 35) และ Biedanz (1978 : 145) มีความเห็นในทำนองเดียวกันว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่นที่จะให้ผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งปฏิบัติโดยยึดบทบาทเป็นมาตรการในการตรวจสอบ ที่จะให้เห็นว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจะปฏิบัติอย่างไรภายในขอบเขตของฐานะของตน

Broom and Selznick (1963 : 16) อธิบายว่า พฤติกรรมของมนุษย์บางครั้งเกิดจากบทบาทที่กำหนดไว้ในทางสังคมจึงทำให้เราสามารถมองว่าบทบาททางสังคมเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งเฉพาะทางสังคม เช่น การเป็นพ่อ เป็นครู เป็นต้น ความหมายของบทบาทเป็นการกล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางสังคมซึ่งบทบาทนั้นๆ จะเข้าสามารถเรียกร่องหรืออ้างสิทธินี้ได้ ซึ่งให้ความหมายใกล้เคียงกัน

Levinson (1964 : 284-285) ได้สรุปความหมายบทบาทไว้ 3 ประการคือ

1. บทบาท หมายถึง ปทัสสถาน (norms) ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการบ่งถึงหน้าที่อันควรกระทำ

2. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและกระทำเพื่อดำรงตำแหน่งนั้นๆ

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้นๆ

สำหรับนักวิชาการไทยที่ได้ให้ความหมายของ "บทบาท" ไว้มีด้วยกันหลายท่านหลายความหมาย

ทองคุณ หงสพันธ์ (2523 : 7) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง "...กิจกรรมที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบที่เกี่ยวกับงานโดยตรง และงานพิเศษที่ต้องกระทำ...."

ทิตยา สุวรรณชฎ (2509 : 268) อธิบายว่า บทบาท หมายถึง การประพฤติตามฐานะตำแหน่งที่ได้รับให้ถูกต้องตามกฎหมายของสถาบันและสังคมนิยม ตำแหน่งเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ ดังนั้น บทบาทก็คือ การประพฤติปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ดังกล่าว

พัทยา สายหู (2516 : 18) อธิบายว่า บทบาทหน้าที่คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความเป็น "บุคคล" และเปรียบได้เสมือน "บท" ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครนั้นๆ เป็น "ตัวละคร" อะไรมีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทบาทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลย ในความหมายเช่นนี้ "บทบาท" ก็คือการกระทำต่างๆ ที่ "บท" กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำครบไต่ที่ยังอยู่ใน "บท" นั้น

สุพัตรา สุภาพ (2522 : 52) ได้กล่าวถึงสถานภาพและบทบาท (status and role) ว่า การที่เรากำหนดเรียกบุคคลหนึ่งว่า เป็นข้าราชการหรือตำแหน่งใดๆ นั้น เป็นการเรียกตามสถานภาพของผู้นั้น สถานภาพจะเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มเป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นๆ และสังคมส่วนรวมสถานภาพจะกำหนดว่า บุคคลนั้นมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่นและมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง ซึ่งเป็นความหมายใกล้เคียงกับที่ สุชา จันทรเอม และสุรางค์ จันทรเอม (2520 : 46) ให้ไว้

ส่วน อุทัย หิรัญโต (2526 : 197) ได้อธิบายว่าบทบาทเป็นหน้าที่ (function) หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมาย (expected behavior) ของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปกติเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคมหรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งที่พึงมีต่อบุคคลอื่นในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน

จากความหมายของบทบาททั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว พอจะสรุปได้ว่า "บทบาท" หมายถึงแบบแผนของพฤติกรรมหรือการกระทำต่าง ๆ ของบุคคลที่สังคมคาดหวังหรือกำหนดไว้ให้ทำ โดยมีความเกี่ยวเนื่องกับอำนาจหน้าที่และสิทธิ ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะหรือตำแหน่งทางสังคมของบุคคลนั้น และเกี่ยวข้องกับทัศนคติ (norms) ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ยึดเป็นแนวทางปฏิบัติ

แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทนี้ จะนำมาใช้ในการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาททางการปกครองท้องถิ่นของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นบทบาทที่เกิดขึ้นจากสภาพในฐานะความเป็นผู้นำในระดับท้องถิ่น ซึ่งพื้นฐานมาจากอำนาจหน้าที่ที่ได้กำหนดไว้ในกฎหมายพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น พุทธศักราช 2457

กล่าวโดยสรุปบทบาทของผู้ใหญ่บ้าน คือ การกระทำต่าง ๆ ของผู้ใหญ่บ้านตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ หรือตามอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ ซึ่งสามารถดูขอบเขตอำนาจหน้าที่หรือบทบาทของผู้ใหญ่บ้านได้ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น พุทธศักราช 2457

อำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านตามพระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น พุทธศักราช 2457

ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น พุทธศักราช 2457 ได้กำหนดหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านไว้ ดังนี้

"มาตรา 27 ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าของราษฎรในหมู่บ้านของตน ตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้ มีหน้าที่และอำนาจในทางปกครองและรักษาความสงบเรียบร้อยราษฎรดังจะได้อีกต่อไปนี้ คือ

ข้อ 1 ที่จะรักษาความสงบและความสุขสำราญ ช่วยป้องกันความทุกข์ภัยของลูกบ้านตามสมควร และที่สามารถกระทำได้ การที่กล่าวนี้ถ้าสมควรจะต้องปรึกษาหารือและช่วยกันกับเพื่อนผู้ใหญ่บ้านที่จะต้องปฏิบัติให้สมควรแก่การที่จะรักษาประโยชน์และความสุขของลูกบ้านซึ่งได้รับมอบหมายไว้เป็นธุระในพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 2 ถ้าความทุกข์ภัยเกิดแก่ลูกบ้าน ซึ่งจะต้องขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะนำความแจ้งต่อพนักงานปกครองตั้งแต่กำนัน นายอำเภอเป็นต้น ขึ้นไปโดยลำดับ

ข้อ 3 ถ้ารัฐบาลจะประกาศ หรือจะสั่งการใดให้ราษฎรทราบ เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะรับข้อความอันนั้นไปแจ้งแก่ลูกบ้านของตนให้ทราบ

ข้อ 4 เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะทำบัญชีสำมะโนครัวในหมู่บ้านของตน และคอยแก้ไขบัญชีนั้นให้ถูกต้องเสมอ

ข้อ 5 ถ้าผู้ใหญบ้านรู้เห็นเหตุการณ์แปลกประหลาดอันใด ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน หรือในลูกบ้านของตน ซึ่งอาจจะเป็นคุณหรือเป็นโทษแก่ราชการบ้านเมืองก็ดี แก่ประชาชนในที่นั้นก็ดี ยกตัวอย่างข้างฝ่ายไหน ดังรู้เห็นว่าผู้คนมีทรัพย์สินของแปลกประหลาด อันน่าสงสัยว่าเป็นของที่ได้มาโดยทางโจรกรรมก็ดี หรือว่าถ้าเป็นผู้คนล้มตาย หรือมีบาดแผลอันควรสงสัยว่าจะมีผู้อื่นกระทำเอาโดยทุจริต หรือไปกระทำทุจริตต่อผู้อื่นแล้วจึงเกิดเหตุขึ้นก็คดีเหล่านี้เป็นต้น ให้รับนำความแจ้งต่อกำนันนายตำบลของตน

ข้อ 6 ถ้ามีคนแปลกหน้านอกสำมะโนครัวหมู่บ้านนั้นเข้ามาอาศัย เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจะต้องไต่ถาม ให้รู้จักตัวและรู้เหตุการณ์ที่มาอาศัย ถ้าเห็นว่าไม่ได้มาโดยสุจริตให้เอาตัวผู้นั้นส่งกำนันนายตำบลของตน

ข้อ 7 ถ้าเกิดเหตุจลาจลก็ดี ฆ่ากันตายก็ดี ตีชิงก็ดี ปล้นทรัพย์ก็ดี หรือไฟไหม้ก็ดี หรือเหตุร้ายสำคัญอย่างใดๆ ในหมู่บ้านของตน หรือในหมู่บ้านที่ใกล้เคียงอันสมควรจะช่วยให้เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านจะต้องเรียกลูกบ้านของตนออกช่วยต่อสู้ติดตามจับผู้ร้ายเอาของกลางคืน หรือดับไฟ หรือช่วยอย่างอื่นที่สมควรโดยเต็มกำลัง

ข้อ 8 ผู้ใหญ่บ้านเห็นลูกบ้านของตนคนใดแสดงความอาฆาตมาดร้ายแก่ผู้อื่นก็ดี หรือเป็นคนจรจัดไม่ปรากฏการทำมาหาเลี้ยงชีพและไม่สามารถจะชี้แจงให้เห็นความบริสุทธิ์ของตนได้ก็ดี ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจจะเรียกลูกบ้านคนนั้นมาไต่ถามและกล่าวสั่งสอน ถ้าไม่ฟังให้เอาตัวส่งกำนันจัดการตามความในมาตรา 52 แห่งพระราชบัญญัตินี้

ข้อ 9 ควบคุมดูแลลูกบ้านให้ปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งจะต้องพึงกระทำตามกฎหมาย หรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ

ข้อ 10 ฝึกหัดอบรมให้คนไทยรู้จักหน้าที่ และกระทำการในเวลาครบ

ข้อ 11 ทำการอบรมสั่งสอน หรือชี้แจงข้อราชการแก่ราษฎร ในกรณีนี้ให้เรียกราษฎรมาประชุมได้ตามครั้งคราวที่สมควร

ข้อ 12 บำรุงและส่งเสริมการอาชีพของราษฎรในทางเกษตรกรรม พาณิชยกรรมและอุตสาหกรรม

ข้อ 13 ตรวจตราและรักษาประโยชน์ในการอาชีพของราษฎร

ข้อ 14 สั่งให้ราษฎรช่วยเหลือในการสาธารณประโยชน์ เพื่อบำบัดป้องภัยอันตราย ซึ่งมีมาเป็นสาธารณฉุกเงิน และให้ทำการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ราษฎรผู้ประสบสาธารณภัย

ข้อ 15 จัดการป้องกันโรคติดต่อ หรือโรคระบาด ซึ่งเกิดขึ้นหรือจะเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อมิให้ติดต่อลุกลามต่อไป

ข้อ 16 จัดหมู่บ้านให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และต้องด้วยสุจริตลักษณะ

ข้อ 17 จัดให้มีการประชุมกรรมการหมู่บ้าน

ข้อ 18 ปฏิบัติตามคำสั่งของกำนันหรือทางราชการ และรายงานเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่บ้านให้กำนันทราบ เพื่อให้กำนันรายงานต่อกรมการอำเภอ

ข้อ 19 กระทำตามให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎรตามที่ทางราชการได้แนะนำ

(ความข้อ 9 ถึงข้อ 19 ของมาตรา 27 นี้ เพิ่มโดยมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติ ลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2486)

"มาตรา 28 ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่และอำนาจในการที่เกี่ยวข้องด้วยความอาญา ดังต่อไปนี้คือ

ข้อ 1 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน ต้องแจ้งความต่อกำนันนายตำบลให้ทราบ

ข้อ 2 เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำผิดกฎหมายเกิดขึ้น หรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านที่ใกล้เคียง ต้องแจ้งความต่อผู้ใหญ่บ้านนั้นให้ทราบ

ข้อ 3 เมื่อตรวจพบของกลางที่ผู้กระทำผิดกฎหมายมีอยู่ก็ดี หรือสิ่งของที่สงสัยว่าได้มาโดยการกระทำผิดกฎหมาย หรือเป็นสิ่งของสำหรับใช้ในการกระทำผิดกฎหมายก็ดี ให้จับสิ่งของนั้นไว้ แล้วรีบนำส่งต่อกำนันนายตำบล

ข้อ 4 เมื่อปรากฏว่าผู้ใดกำลังกระทำผิดกฎหมายก็ดี หรือมีเหตุควรสงสัยว่าเป็นผู้ที่ได้กระทำผิดกฎหมายก็ดี ให้จับตัวผู้นั้นไว้ และรีบนำส่งต่อกำนันนายตำบล

ข้อ 5 ถ้ามีหมายหรือคำสั่งตามหน้าที่ราชการให้จับผู้ใดในหมู่บ้านนั้น เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านที่จะจับผู้นั้น แล้วรีบส่งต่อกำนัน หรือกรมการอำเภอตามสมควร

ข้อ 6 เมื่อเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ออกหมายสั่งให้ค้น หรือให้ยึด ผู้ใหญ่บ้านต้องจัดการให้เป็นไปตามหมาย

จะเห็นได้ว่า ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่มากมายหลายประการ แต่โดยสรุปแล้ว สามารถแบ่งอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. การรักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้าน
2. การป้องกันสาธารณภัย
3. การปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายที่ได้รับมอบหมาย

อย่างไรก็ดีการที่ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทตามกฎหมายอยู่มากนั้น ก็ถือว่าเป็นบทบาทที่สอดคล้องหรือสัมพันธ์กับสถานภาพของผู้ใหญ่บ้านเอง ซึ่งมีนักวิชาการได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพและบทบาท

แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพและบทบาท

สฤติย์ นิยมญาติ (2524 : 128) อธิบายว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่สังคมคาดหวังเอาไว้ บทบาทเป็นสิ่งที่ควบคู่กับสถานภาพ

อานนท์ อาภาภิรม (2516 : 74) อธิบายว่าปกติสถานภาพและบทบาทเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน แต่อย่างไรก็ตามบทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่ดำรงสถานภาพนั้นๆ ดังนั้นบทบาทจึงเป็นรูปการ (aspect) ที่เคลื่อนไหวหรือรูปการทางพฤติกรรมของตำแหน่ง (สถานภาพ)

Biesanz และ Biesanz (1987 : 168) ได้กล่าวถึงบทบาทและสถานภาพไว้ว่า ทุกๆ สถานภาพในโครงสร้างสังคมหนึ่งๆ จะมีแบบแผนของพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังและบางทีก็เป็นที่ต้องการ) ของบุคคลบางคนที่ครองสถานภาพนั้น ซึ่งแบบแผนนี้ก็คือ บทบาทนั่นเอง

Kingsley Linton (1936 : 113-115) นักมานุษยวิทยาเป็นคนแรกที่ให้แนวความคิดเรื่องสถานภาพ (status) และบทบาท (role) โดยได้อธิบายพื้นฐานของสถานภาพและบทบาทว่า "สถานภาพเป็นการรวมสิทธิและหน้าที่...เมื่อเขาได้รับสิทธิและหน้าที่ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นสถานภาพที่มีประสิทธิภาพ แสดงว่าเขากำลังแสดงบทบาท" ดังนั้น "บทบาท" คือลักษณะพลวัตของสถานภาพทำให้สถานภาพและบทบาทแยกออกจากกันไม่ได้โดยสถานภาพมี 2 ลักษณะคือ สถานภาพที่มีตั้งแต่เกิด เช่น เพศ พื้นฐานครอบครัว เป็นต้น และสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถ เช่น สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษาจบชั้นปริญญาเอก เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าสถานภาพเป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึง ฐานะหรือตำแหน่ง สถานภาพจะเป็นเครื่องกำหนดบทบาทของตำแหน่งนั้นๆ ว่า ตำแหน่งนั้นจะมีการทำหน้าที่อย่างไรบ้าง ดังนั้น เมื่อมีตำแหน่งเกิดขึ้นสิ่งที่ควบคู่มากับตำแหน่งก็คือ บทบาทของตำแหน่ง เพราะว่าทุกๆ ตำแหน่งจะต้องมีบทบาทกำกับ บทบาทจะเป็นสิ่งที่ควบคู่กับตำแหน่งเปรียบเสมือนเหรียญที่มีสองด้าน ด้านหนึ่งของเหรียญคือตำแหน่ง อีกด้านหนึ่งของเหรียญก็คือบทบาทนั่นเอง

S . F. Nadel (1958 : 29) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ กล่าวว่า บทบาทคือ พฤติกรรมรวมจริงๆ ซึ่งไม่เหมือนกับสถานภาพหรือตำแหน่งที่มีลักษณะอยู่กับที่ บทบาทมีลักษณะเป็นพลวัตรหรือการปฏิบัติซึ่งเป็นไปตามปทัสถาน (norm) ของสังคม สถานภาพสามารถเพิ่มรายละเอียดต่างๆ ให้แก่บทบาท ในขณะที่เดียวกันบทบาทก็มีส่วนในการกำหนด สถานภาพNadel ได้แบ่งส่วนประกอบที่ส่งผลของบทบาทออกเป็น 3 ชนิด

1. ส่วนประกอบที่อยู่ภายนอก (peripheral attributes) เป็นส่วนประกอบที่ส่งเสริมบทบาทซึ่งแม้จะขาดหายไปบ้าง ก็ไม่ทำให้บทบาทผิดไปจากที่ต้องการ คือส่วนประกอบของบทบาทนี้สามารถที่จะเลือกปฏิบัติได้

2. ส่วนประกอบที่กำหนดไว้แน่นอน (required attributes) เป็นส่วนประกอบที่มีผลสำคัญต่อบทบาทที่จะขาดไม่ได้ เพราะถ้าขาดไปแล้วจะทำให้บทบาทนั้นผิดไปจากฐานะตำแหน่งและจะเกิดปฏิกิริยาเรียกร้องให้มีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามบทบาท

3. ส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมาย และระเบียบข้อบังคับที่กำหนดไว้ชัดเจน (legitimizing or pivotal attributes) ถ้าบทบาทขาดส่วนประกอบนี้จะทำให้บทบาทนี้เกิดขึ้น เพราะตำแหน่งหน้าที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการแสดงบทบาทผิดไปจากฐานะตำแหน่งที่ได้กำหนดไว้ แต่อาจจะเป็นการแสดงบทบาทสำหรับฐานะตำแหน่งอื่น

สนิท สมัครการ กล่าวว่า บทบาท (role) นั้นเป็นตัวแทนในลักษณะเคลื่อนไหวได้ (dynamic) ของสถานภาพ บุคคลแต่ละคนได้ถูกสังคมกำหนดสถานภาพไว้ และมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่นๆ เมื่อบุคคลนั้นได้นำเอาสิทธิและหน้าที่อันมีอยู่ในสถานภาพของเขาออกมาใช้ ก็หมายความว่าเขากำลังสวมบทบาทของเขาอยู่ ด้วยเหตุนี้บทบาทกับสถานภาพจึงเป็นของที่ยากจะแยกออกจากกันได้ คนแต่ละคนมีบทบาทอยู่หลายประการต่อเนื่องกันไป อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมของสังคมหลายๆ อย่าง และในขณะที่เดียวกันบทบาทรวมของเขาในฐานะที่เป็นการแสดงถึงผลรวมของบทบาทต่างๆ ที่เขาแสดงอยู่นั้นเป็นเครื่องชี้ถึงสถานภาพของเขาในสังคม และสิ่งที่เขาหวังจะได้รับจากสังคมของเขาด้วย

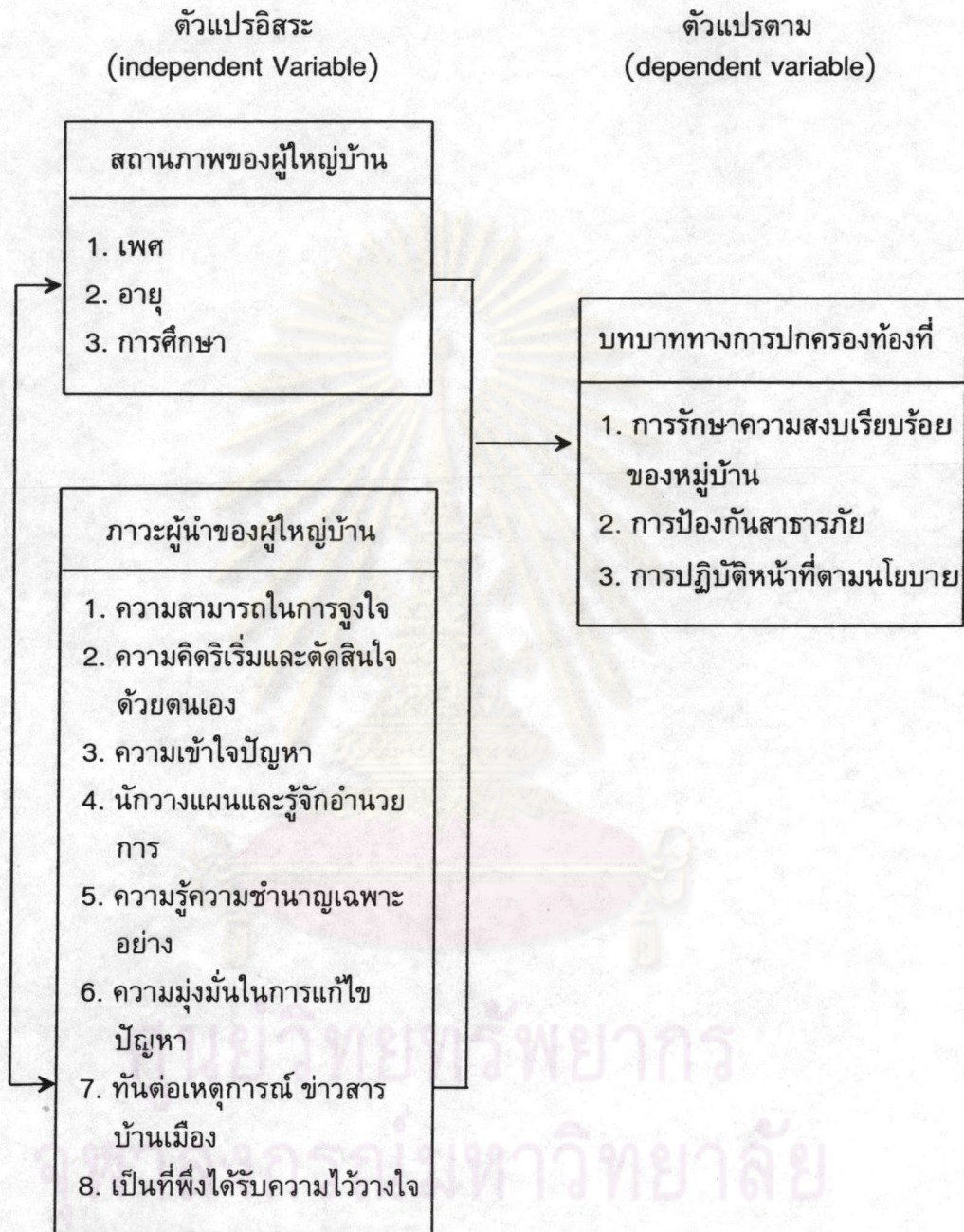
กล่าวโดยสรุป นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ถือว่า บทบาทเป็นส่วนที่แยกไม่ออกจากฐานะตำแหน่ง ถ้าสมาชิกทุกคนในสังคมมีสถานภาพเดียวกันก็จะมีบทบาทเหมือนกัน ซึ่งเรียนรู้โดยวัฒนธรรมของแต่ละสังคม และด้วยการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมของคนรุ่นก่อนมายังคนที่เป็นสมาชิกใหม่ของสังคม นอกจากนั้น ทุกสังคมยังมีเครื่องมือที่จะใช้บังคับสมาชิกทุกคนได้โดยตรงและทางอ้อมให้ประพฤติปฏิบัติต่อกัน (social control) จะได้แสดงบทบาทในขนบธรรมเนียมเดียวกัน

กรณีของผู้ใหญ่บ้านก็เช่นเดียวกัน ที่บทบาทของการเป็นผู้ใหญ่บ้าน ไม่สามารถแยกออกจากฐานะของตำแหน่งได้ ผู้ใหญ่บ้านจะถูกคาดหวังจากประชาชนว่าจะต้องเป็นผู้นำในการปกครองท้องที่หรือบำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่ประชาชน โดยแบบแผนการปฏิบัติระหว่างผู้ใหญ่บ้านและประชาชนได้สืบทอดกันมานาน จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นขนบธรรมเนียมเดียวกัน

จากรอบแนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังกล่าวข้างต้น ได้สรุปสาระสำคัญที่เกี่ยวกับสถานภาพและภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านกับบทบาททางการปกครองท้องที่โดยพิจารณาตัวแปรที่สำคัญ ๆ และความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

สถานภาพของผู้ใหญ่บ้านซึ่งประกอบด้วยภูมิหลังของผู้ใหญ่บ้านในเรื่อง เพศ อายุและการศึกษา และภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย ความสามารถในการจูงใจมีความคิดริเริ่มและตัดสินใจด้วยตนเอง ความเข้าใจปัญหาของหมู่บ้านและประชาชน การเป็นนักวางแผน และรู้จักอำนาจการ เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะอย่าง มีความมุ่งมั่นในการแก้ไขปัญหาความเป็นผู้ทันต่อเหตุการณ์ รู้ข่าวสารบ้านเมือง และเป็นที่ยอมรับได้รับความไว้วางใจมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับบทบาททางการปกครองท้องที่ของผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 1 ตัวแปรอิสระและตัวแปรตามที่ใช้สำหรับการวิเคราะห์วิจัย

จากแผนภูมิซึ่งจำลองกรอบความคิดในเรื่องสถานภาพและภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านกับบทบาทการปกครองท้องถิ่น ดังกล่าวนี้ อยู่บนฐานคติ (assumptions) ที่ว่าภูมิหลังส่วนตัวหรือสถานภาพของผู้ใหญ่บ้านซึ่งได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญเบื้องต้นที่กำหนดลักษณะการทำงาน หรือบทบาทการปกครองท้องถิ่น รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านด้วย กล่าวคือ

สถานภาพของผู้ใหญ่บ้าน กับภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้าน จะสัมพันธ์กันหรือเป็นไปในทางเดียวกัน จะส่งผลถึงบทบาทการปกครองท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงระดับความสามารถในการแสดงบทบาทของผู้ใหญ่บ้านด้วย โดยจะกล่าวโดยละเอียดในบทที่นำเสนอผลการวิจัยต่อไป.

ศูนย์วิทยพัชรากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย